

Kontrast och kontext

Paul Hansson

Sedan en tid tillbaka sker byggandet i befintliga bebyggelsemiljöer och troligen kommer det att vara så en lång tid framöver. Det reser ofta diskussioner om den nya bebyggelsens förhållande till platsen och de befintliga byggnaderna. Ytligt handlar det om tyckande men på djupet handlar det om arkitekturens mål och medel. Därför går också diskussionernas vågor höga. Främmande fåglar eller ett UFO som landat säger några, inga pastischer och *fuck the context* säger andra. Diskussionerna leder sällan framåt, istället upprepas gamla fördomar och missförstånd mellan arkitekter, allmänhet och antikvarier.

Frågan det handlar om är om det nya ska kontrastera mot sin kontext eller vara en del av den. Vissa besvarar den med att säga både och, att det nya ska anpassas till befintlig karaktär men ändå ha en egen identitet. De har givetvis Asplunds rådhus tillbyggnad i Göteborg som sitt klassiska exempel. Mycket har skrivits om denna men så här sa han själv:

Om alltså nybyggnaden fick visa sig som sådan, var å andra sidan hänsynen till gamla fasaden självfallet på sin plats. Därav kom likheten i takets och sockelns behandling, blygsamheten ifråga om relief och arkitektoniska motiv, över huvud taget den nya fasadens arkitektoniska tillbakadragenhet i förhållande till den gamla.

I de konkreta fallen talar man sällan särskilt uttryckligt om varken den befintliga eller den nya bebyggelsens egenskaper, inte ens i fackpress och absolut inte i dagspress. Istället kommenteras uttrycken, och förhållandet dem emellan, med snabba och känslomässiga åsikter snarare än någon djupare analys. Det blir fint eller fult, spännande eller tråkigt, och arkitekturen som sådan lämnas obehandlad. För att ta tag i den frågan behövs ett gemensamt språk och terminologi för arkitektur, dess egenskaper och kvaliteter. Först då kan vi – även om vi vill få ut olika saker av arkitekturen – samtala och förstå varandra. Det här är ingen lätt uppgift för precis som exempelvis musik så är det omöjligt att i sin helhet översätta och förklara något så komplext, sinnligt och associationsrikt som arkitektur i en skriftlig framställning. Men det intressanta är att det går att komma en bit på vägen.

Göteborgs rådhus.
Foto: Okänd / Arkitektur- och designcentrum

Diskussioner om förhållningssätt mellan nytt och gammalt har förts förut och särskilt intensivt i tider av stora förändringar i bebyggelsemassan. Kring sekelskiftet 1900 var frågan lika stor som under 1960- och 1970-talen, som den blivit nu.

1960-talets omfattande rivningar i stadskärnorna och uppförandet av enahanda och storskaliga byggnader ledde till kraftiga protester. Dessa framfördes dels som krav på bevarande av den gamla bebyggelsen dels som att det som kom i deras ställe skulle vara bättre. Så är det fortfarande, Nobelcentret på Blasieholmen kritiserar både för att det anses fult och för att det medför rivning av byggnader som anses bevarandevärda. Protesterna resulterade i en utbyggd kulturmiljövård och en omfattande forskning om stadsmiljön. I den nya Plan- och bygglagen 1987 ställdes krav på varsamhet, förbud mot förvanskning och en generell hänsyn till stads- och landskapsbild, platsens natur- och kulturvärden samt på en tilltalande estetisk utformning och en god helhetsverkan. Vi fick ett tydligt kontextuellt förhållningssätt som sedan dess skrivits in som krav på anpassning av ny bebyggelse i mängder av översiktsplaner, plan- och gestaltungsprogram samt inte minst i juridiskt bindande detaljplaner och bygglov. Hur anpassningen skulle uppnås, vem som skulle bedöma den och på vilka grunder fick inte någon större belysning. Anpassning låg i tiden och det byggdes inte så mycket. De senaste tio till femton åren har sett helt anorlunda ut. Förtätnings- och omvandlingsprojekt avlöser varandra och ett kontrasterande förhållningssätt har blivit allt vanligare. Men oavsett om man vill kontrastera mot sin kontext eller anpassa sig till den så kvarstår behovet av att kunna fånga dess karaktär. Anpassning är förresten inget bra ord. Liksom *inordna*, *respektera* och *visa hänsyn* har det en tillrättavisande och negativ ton. Internationellt används ofta ordet kompatibel, även samspela och samverka är adekvata för det vi är ute efter.

Men hur ska det bedömas? Vem ska göra det och hur ska den processen se ut? Den första frågan kräver att vi kan beskriva karaktärsdrag. Det finns genom åren en del forskning i ämnet; Sture Balgård kom 1976 med sin *Nya hus i en gammal stad – Stadskaraktär och bebyggelseanpassning i bevarandeområden*. Här finns undersökningsscheman för att systematiskt undersöka karaktärsdrag. Fredrik Wulz gav 1991 ut *Fasaden & stadsrummet* som ger en rad uppslag kring analys av arkitektonisk form. Ett enkelt schema på en A4-sida serverade Boverket i *Boken om detaljplan och områdesbestämmelser*. Några gemensamma nämnare är; skala, höjd, fönstersättning,nockriktning, material, färg, stil, detaljering etc. Ett viktigt påpekande är att en sådan här grundläggande beskrivning av arkitektonisk form inte säger något om den arkitektoniska kvalitén.

Jag ska här resonera kring hur några välkända och prisbelönta nybyggnader förhåller sig till sin kontext och hur detta förhållande beskrivits i arkitekturkritik och juryutlåtanden.

Media Evolution City, MEC, är en kontorsbyggnad på gamla Kockumsområdet i Malmö. Den är ritad av JUUL & Frost och består dels av en gammal industribyggnad dels av en ny byggnadskropp. I Tidskriften Arkitektur 8-2012 kommenterar Tomas Lauri MEC. Han säger bland annat:

Media Evolution City är, trots sitt pompösa namn, ett lågmäلت tillägg till Malmö. Som objekt är huset inte särskilt kraftfullt. Det framstår som en ganska vanlig kontorsbyggnad med

MEC, Malmö. Foto: Paul Hansson

sin gröna lätt lutande glasfasad och sina fula utrymningstrappor i galvat stål. Den kunde ha stått där i tio år redan. En av de första saker man blir varse är hur huset genererar stadsrum. ...MEC gör något som många stadsbyggare talar om men sällan lyckas med. Den ”lyssnar” på staden och dess brukare och ger dem ett verktyg.” ... Men att den faller väl ut i stadsbilden hänger samtidigt ihop med hur staden fortsätter in i byggnaden, att husets fasad inte är början och slutet på staden. ... Något som stärker den livliga atmosfären är att de gamla industribyggnader som stod på platsen har blivit införlivade i den nya strukturen. Det gamla har inte lämnat byggnaden. Dess stålstomme är bevarad och används, gulmålad, markerad. I ett av stråken står en kran kvar, som en fornlämning.

Det Lauri uppehåller sig vid är byggnadens och gestaltningens performativa egenskaper: fortsättning på staden, skapar rum, öppenhet, transparens, men nästan inget om dess representativa egenskaper, kort sagt hur den ser ut.

Inte heller i den ansvarige arkitekten Flemming Frosts kommentar till Lauris artikel får vi veta särskilt mycket om byggnadens uttryck. Han säger att: *Interaktionen mellan de skilda verksamheterna och omgivningen står i fokus. Byggnaden är därmed ett konkret uttryck för Malmö. Den understödjer stadens pågående transformation från industristad till kunskapsstad. Vi har valt*

att kontrastera den befintliga varvsbyggnaden med en nybyggnad i ett stramt formspråk som knyter an till modernitetens intåg i området. Detta understryks av den reflekterande fasaden som deltar i och avspeglar omgivningarna.

Frågorna hopar sig: Vilken byggnad i Malmö är inte ett konkret uttryck för staden? Varför har man valt att kontrastera mot den gamla varvsbyggnaden? På vilket sätt knyter det strama formspråket an till modernitetens intåg i området, och vilken modernitet är det som tågar in, den samtida?

MEC, Malmö. Foto: Paul Hansson

MEC tilldelas Malmö stadsbyggnadspris år 2012. I juryns motivering kan vi läsa följande:

Västra hamnen är ett av Malmös största stadsbyggnadsprojekt. Ett tidigare skeppsbyggnadsområde under omvandling med stora arkitektoniska kvaliteter både i de delar som redan varit föremål för hållbar stadsutveckling men också i de värden som finns i industribyggnader från olika tidsepoker. Staden och ägarna har här ett stort ansvar att värna om detta industriarv som för malmöborna och staden representerar en mycket viktig del i dess industrihistoria. Byggnaden är ett exempel på en partiell ombyggnad där byggherren tillsammans med beställare och arkitekt på ett positivt sätt tagit tillvara den ursprungliga tegelfasaden mot Stora Varvgatan och tillfört en helt ny skapelse mot gårdssidan och torrdockan. Den nya blir en stark kontrast mot den omgivande bebyggelsen men samtidigt en ny accent som sticker ut och vill annonsera den kreativa och innovativa som pågår innanför skalet. Arkitekterna har med arytmin i fönstren och den svagt lutande fasaden mot dockan skapat en spänning mot grannbyggnaden som samtidigt löser upp en annars kompakt lådkaraktär. Materialet i den nya delen består av färgade glasplattor.

Vi har nu en exteriör som; faller väl ut i stadsbilden, framstår som en ganska vanlig kontorsbyggnad, knyter an till modernitetens intåg i området, deltar i och avspeglar omgivningarna, är en stark kontrast mot den omgivande bebyggelsen, en kraftig ny accent som sticker ut samt ett konkret uttryck för Malmö. Men det är slående hur liten del

av texterna som beskriver och förklarar det arkitektoniska uttrycket. Om de befintliga byggnaderna får vi bara veta att det är gamla industribyggnader med tegelfasader. Relationen mellan gammalt och nytt uttryck är reducerat till att omgivningen speglas i nybyggnadens glasplattor.

Vilka var då planerna för denna byggnad? I planprogrammet för Västra Hamnen nämns tydligt att det historiska arvet ska tas tillvara och att ny bebyggelse ska samspela med de befintliga kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna. I detaljplanen läggs skydds- och varsamhetsbestämmelser

på de flesta av de befintliga byggnaderna och för ny bebyggelse anges en utformningsbestämmelse som lyder: Nybyggnad ska ha en karaktär som väl ansluter till omgivande kulturhistorisk bebyggelse och samtidigt stå för ett eget särdrag. Ljusa tegel eller puts/slammade fasader får inte förekomma. Bygglov ges utifrån planen och resultatet är den byggnad ni ser på bilderna. Det är uppenbart att den har ett eget särdrag och de performativa egenskaperna kan jag själv intyga då jag ofta vistas i och kring MEC. Det jag ställer mig frågande till är på vilket sätt MEC kan sägas ha en karaktär som, förutom rumslighet och kopplingar, ansluter väl till omgivande kulturhistorisk bebyggelse? Har det som står i planprogram och detaljplan följts upp i bygglovsskedet? Bryter inte den lutande fasadens ljusblågröna glasplattor mot de befintliga byggnadernas röda tegelfasader och stora småspröjsade gjutjärnsfönster? Är karaktären så väl ansluten att fasaderna samspelar?

Mitt svar är nej, MECs uttryck är oberoende av sin kontext. Vad är det då som gör att samspelet inte fungerar; skalan, fönstersättningen, fasadmaterialet, eller vad? Ja, byggnaden kunde varit något lägre och fasadmaterialet hade vunnit på en grövre textur, men det är färgsättningen som bryter av. Den är för ljus och gör att nybyggnaden framträder på bekostnad av de befintliga byggnaderna. Jag vill påstå att om ”bara” färgen ändrades så skulle nybyggnaden fungera bättre i sitt sammanhang.

Stadsradhus, Landskrona. Foto: Pär Eliaeson.
Kv Vattenkonsten, Norrköping. Foto: Henry Ståhl fastigheter AB.

Malmö Live. Foto: Paul Hansson.
Väven, Umeå. Foto: Pär Eliaeson.

Ett annat exempel är Elding Oscarsons stadsradhus i Landskrona som 2009 slog ner som en bomb genom sitt kontrasterande uttryck. Fotografierna av byggnaden var tagna på ett sådant sätt att just kontrasten framhövdes och de delades flitigt med antingen glada eller förskräckta kommentarer. Uttrycket beskrevs som modigt och vågat. Även om kontrasten inte är fullt så dramatisk som fotografierna visar, det ser man om man tittar på byggnaderna längs hela gatan, så är den fullt tillräcklig för att göra klart att syftet varit att kontrastera. Så beskriver också arkitekterna det när huset presenteras i Tidskriften Arkitektur 8-2009. Det framgår också att de noggrant studerat den befintliga kontexten för att kunna kontrastera så effektivt som möjligt. Tittar vi bara snabbt på bilden så verkar den vita färgen ha stor betydelse för kontrastverkan men analyserar vi vidare så ser vi att bortsett från att fasaden står i tomtgräns mot gatan så bryter byggnaden av mot alla karaktärsdrag på gatan. Det är en nästintill perfekt kontrast. Till skillnad från MEC så kan den inte anpassas genom ändrad färgsättning, det spelar knappast någon roll vilken färg den har, den kontrasterar ändå. Arkitekterna menar att de med sin kontrastering på så sätt också framhävar den befintliga bebyggelsens karaktärsdrag, så är det också men vad händer om några till på gatan följer deras exempel? Och är det rimligt att en fastighetsägare med sin privatbostad tar en sådan position? Det är frågor som ligger utanför denna artikels ämne, det vi kan konstatera är att byggnaden till skillnad från MEC är starkt beroende av sin kontext.

Ett sista exempel får bli Bengt Lindroos infill från 1987 i kvarteret Vattenkonsten i centrala Norrköping. Här är en byggnad som nästan fullständigt fångar upp kontextens karaktärsdrag; höjden, förhållandet till gatan, fönsteraxlar, takutformning, hörnmotiv, materialval och detaljering m.m. Ändå har byggnaden ett tydligt och eget uttryck, både vad gäller arkitektens och tidens stil. Det syns att det är Lindroos likaväl som att det är typisk postmodernism. I Arkitektur nr 6/1988 skriver Lindroos så här om sitt hus:

Nya hus som byggs intill äldre ska enligt de senaste årens språkbruk anpassas till de äldre. Så har knappast skett under tidigare epoker, våra gamla gators rika fasaduttryck beror på att individ fogats till individ utan större hänsynstagande. I detta fall finns en volym- och kulörläktenskap mellan två mycket olika individer, som ser ut att samsas rätt väl, vilket Föreningen Gamla Norrköping också tyckte när de gav Byggnads AB Henry Ståhl ett hedersomnämmande ”för skickligt miljöanpassat nybygge i kv Vattenkonsten”.

Vad är då slutsatsen av denna genomgång? Jo, jag menar att i de fall den befintliga bebyggelsens karaktärsdrag anses ha ett sådant värde att relationen mellan nytt och befintligt vinner på att styras i detaljplan eller bygglov så måste det ske med en större medvetenhet än hittills. Svepande formuleringar som *ansluta väl, anpassas till* etc. ger ett oprecist

tolkningsutrymme. En mer medveten hållning skulle ge arkitektoniska uttryck som starkare förhåller sig till sin kontext, och skapar en intressantare spänning mellan nytt och gammalt. Det jag vill begränsa utrymmet för är de dåliga pastischerna och de banala kontrasterna – inte arkitektens frihet att skapa (om den finns). För att så ska bli fallet krävs att byggherrar och arkitekter beskriver och förklarar den valda gestaltningen. Det skulle underlätta plan- och bygglovsprocesser men ännu viktigare, vara inbjudande för allmänheten. Det är lättare att förhålla sig till en arkitektur som man förstår än en som är obegriplig. Det skulle också höja nivån på samtalet om arkitektur och säkerligen också den arkitektoniska kvaliteten och arkitektens ställning.

Appendix

När denna artikel var klar vann Väven i Umeå Kasper Salinpriset. Jag ska lämna diskussionerna om samgåendet mellan offentlig och privat, ekonomiska förhållanden, att annat kulturliv än det som ryms i Väven förlorat sina platser därhän. Inte heller uppehåller jag mig vid att två byggnader samt Stora Hotellets stall revs för att få plats med Väven. Jag fokuserar på byggnadens uttryck och relation till sin kontext. I juryns motivering läser vi: ”Som ett nytillskott i staden har huset modet att vara avvikande i sitt fasaduttryck.” Ser vi till konceptet att ta hela kvarteret i anspråk och lägga till ett höghus inuti det delar Väven detta med grannkvarteren i väster. Här finns ett släktskap som säkert banat väg för Väven. Men Väven bryter också detta mönster genom att sträcka sig över Västra Strandgatan ner mot älven.

Liksom fallet med MEC så menar man att glaset samspelar med omgivningen då den reflekterar denna, men då fasaden är densamma för hela Väven får den, trots böljande linjer och reflektioner, ett massivt och dominant uttryck. Detta gäller såväl i den stora skalan där Väven tar rejäl plats i stadsbilden som på kvartersnivå där den ligger alltför nära och trycker ner Stora hotellets byggnadsvolymer.

Det ligger nära till hands att göra en jämförelse med Malmö Live som också ligger vid en bebyggelsefront mot vatten, har en hög hotellbyggnad med kongress och konserterlokaler. Här är byggnadsvolymerna uppdelade i flera skalor, de är vinklade i förhållande till varandra och från den högsta höjden 87 meter så faller hotelldelen i fyra steg ner till 13 meter för att via ett litet grönområde ansluta till den 10 meter höga gamla q-märkta Sjömansgården. Fönstersättningen är mer varierad och fasadmaterialet är detaljerat med småskaliga keramikstavar som glaserats i tre olika kulörer inspirerade av de dominerande kulörerna i Malmös bebyggelse. Enligt min mening förhåller sig Malmö Live betydligt bättre till sin kontext än Väven i Umeå. Det kan vara modigt att våga avvika från sin kontext likaväl som det kan vara modigt att ansluta till den, i båda fallen måste det göras raffinerat och välgestaltat. ■